

ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ KVALITETA OBRAZOVANJA U SRBIJI –
STANJE, IZAZOVI I PERSPEKTIVE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Aleksandra Pejatović

Urednici

Prof. dr Emina Hebib
Doc. dr Biljana Bodroški Spariosu
Doc. dr Aleksandra Ilić Rajković

Recenzenti

Prof. dr Šefika Alibabić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Nataša Matović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Milica Andevski, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Tehnički urednik

Irena Đaković

Priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN

978-86-82019-91-6

Izdavanje ovog tematskog zbornika finansirano je sredstvima
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Institut za pedagogiju i andragogiju

**ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ
KVALITETA OBRAZOVANJA
U SRBIJI – STANJE, IZAZOVI
I PERSPEKTIVE**

Beograd, 2015.

KVALITET VASPITANJA NA RANIM UZRASTIMA KROZ PERSPEKTIVU DRUŠTVENE PODRŠKE DEČJOJ IGRI: ANALIZA PRAKSE OBRAZOVNE POLITIKE U SRBIJI

Nevena Mitranić, master pedagogije

Apstrakt

Igra je svezremenski, sveprožimajući i višestruko značajan aspekt ljudskog života i ima ključnu ulogu u razvoju i učenju dece na ranim uzrastima. Kompleksnost društvenog konteksta i savremenih uslova življenja često je stavljaju u ugrožen i zapostavljen položaj i ova tendencija postaje sve prisutnija u svetu današnjice. Otud se na nivou međunarodne obrazovne politike kao i na nivou obrazovnih politika pojedinih zemalja ulaže poseban napor za definisanje društvene podrške dečjoj igri. Sa ciljem da identifikujemo koliko se kroz praksu obrazovne politike u Srbiji dečja igra podržava, sproveli smo istraživanje primenom matrice analize sadržaja na odabranim dokumentima zvanične obrazovne politike i analizu sadržaja delatnosti nevladinog sektora usmerenog na decu i obrazovanje. Rezultati istraživanja pokazuju da na nivou obrazovne politike problematika dečje igre ostaje svedena na program predškolskog vaspitanja i obrazovanja i predškolske ustanove, a da društvena podrška dečjoj igri ostaje „ničiji prostor“, kao i na nekonzistentnost u razumevanju deteta i detinjstva i prirode njegovog učenja i razvoja pa time i dečje igre. Nedovoljna posvećenost podrške dečjoj igri izostaje i u nevladinom sektoru gde ne postoji niti jedna organizacija kojoj je to primarna delatnost, pa su mere svedene na nekontinuirane, pojedinačne i parcijalne akcije. Ovaj rad može biti povod za promišljanje i preuzimanje odgovornosti za položaj igre i njenu plansku društvenu podršku.

Ključne reči: dečja igra, obrazovna politika, shvatanje deteta i detinjstva, shvatanje učenja i razvoja

Uvod

Rad je zasnovan na pristupu igri u svoj širini i kompleksnosti date i zadate pojave, igri kao aspektu celokupnog ljudskog življenja, bogatoj i neizvesnoj koliko je i život sam. Sve dalje pomenuto u ovom članku ne može biti razmotreno i diskutovano u potpunosti ukoliko se ne zaigramo sa samim ograničenjima koja

na polju shvatanja igre vladaju. Razumemo li igru kao isključivo „dečju“ stvar i aktivnost „razonode“ bez svrsishodnosti i smisla – jednostavnije rečeno, kao „samo“ igru, ne možemo zauzeti perspektivu iz koje će nam se igra sama po sebi učiniti značajnom kao tema razmatranja za kvalitet vaspitanja i obrazovanja. Zapišimo li se dublje, možemo makar osetiti da igri nikada nije pristajala ta reč „samo“ i da su sve igre koje smo lično igrali i sva poigravanja sa granicama u kojima smo uživali i kojima smo se izazivali snažno oblikovale naše vlastite živote i bile, kako odraz, tako i svojevrсно promišljanje naših konteksta življenja.

Brojni argumenti savremenih naučnih istraživanja otvaraju prostor za priznavanje višestrukog značaja igre za življenje, pa time i učenje i razvoj kako dece, tako i odraslih. Igra, kao „oslobađajuća“ (Gordon, 2014) i kao „teška“ (Bodrova, Germeroth and Leong, 2013), kao svesno započeta i kao spontana, kao rušenje i otkrivanje pravila (Marjanović, 1987), kao lična interpretacija i kao zajedničko značenje (Henricks, 2014), snažno je isprepletana sa uživanjem i razvojem ljudskog kapaciteta fleksibilnosti (Marjanović, 1987), a dalje i dobrobiti (Krnjaja, 2010; Lester and Russel, 2008) i rezilijentnosti svake osobe (Lester and Russel, 2008). Međutim, pri razmatranju važnosti dečje igre, možda je najvažnije imati na umu da je igra važna samoj deci. Ona zaokuplja najveći deo detetovog vremena i interesovanja i dominantan je način na koji dete sebe i svoj svet razumeva, razvija i izražava (Lester and Russell, 2008). Otud, podržati igru znači podržati i dete samo, kao i podržati njegovu aktivnu ulogu i perspektivu u ostvarivanju vlastitih prava (Northern Ireland Executive, 2008: 3). Podržati igru znači podržati dete kao ravnopravnog člana društva i podržati demokratičnost kao, čini se, vrhovnu vrednost za koju se savremena društva opredeljuju.

Igra i kvalitet vaspitanja

Pitanju kvaliteta društvene brige o deci sve više se pristupa iz perspektive prava deteta (Vudhed, 2012). Podržavanje igre kroz obrazovnu politiku osim što direktno podržava ostvarivanje člana 31 Konvencije o pravima deteta, odnosno prava deteta na igru, slobodno vreme i kulturne aktivnosti (UN, 1989), implicitno podupire ostvarivanje drugih članova Konvencije, poput prava deteta na slobodu izražavanja i prava na najbolji interes deteta.

Pristupimo li pitanju kvaliteta u obrazovanju sistemski, kao kompleksnom procesu, a ne univerzalno predodređenom ishodu, uvidećemo i da razvijena podrška igri, osim što odražava odgovornost države prema detetu, otvara nove prilike i pristupe za uvažavanje aspekata kvaliteta poput dinamičnosti, multiperspektivnosti i kontekstualnosti, i podržava diskurs *građenja* kvaliteta otvarajući prilike za preispitivanje temeljnih vrednosti, razvijanje kulture ustanove i uvažavanje svih aktera vaspitno-obrazovnog procesa kao aktivnih učesnika (Krnjaja i Pavlović-Breneselović, 2013).

Značaju podržavanja igre može se pristupiti i sa šireg plana. Sistemska društvena podrška igri može postati pitanje od naročite važnosti ukoliko se uzmu u obzir neki od aspekata savremene kulture življenja koji ostvarivanje igre, pa i kvalitet života deteta, ograničavaju – ubrzane promene kao sastavni deo svakodnevnice i faktor izraženijeg straha od rizika (Lester and Russell, 2008), intenzitet tehnološkog razvoja kao podstrek takmičarskog duha među nacijama i implicitni povod visokih očekivanja koja se postavljaju već na najranijim uzrastima (*Ibid*; Elkind, 2001), i pojačana komercijalizacija svih aspekata življenja, pa tako i detinjstva i igre, a usled koje i igra i detinjstvo bivaju izloženi banalizovanju i stereotipima i potencijalno ograničeni u svom ostvarivanju (Lester and Russell, 2008). Otud zalaganje za igru i potreba za društvenom podrškom igri postaju sve prisutniji, kako na nivou međunarodne obrazovne politike, tako i u praksama obrazovne politike pojedinih zemalja. Donose se preporuke i zasebna zvanična dokumenta usmerena na igru i utemeljuje društvena podrška njenog ostvarivanja (UN, 2013; National Children's Office, 2004; Department for Children, Schools and Families, 2008...). Igra postaje uzeta u obzir i promovisana i u dokumentima koja se u širem smislu bave kvalitetom života deteta i kvalitetom života zajednice (UN, 1989, 2003, 2005; European Commission, 2011; Department for Children, Schools and Families, 2008; National Children's Office, 2004; Office of the Minister for Children, 2007...), i osnivaju se nevladine organizacije na međunarodnom i nacionalnom nivou, posvećene isključivo promovisanju i poboljšanju položaja dečje igre i uslova za njeno ostvarivanje (*International Play Association, Fair Play For Children, Childs Play Charity, KaBOOM!, Play England, Sugradh...*).

Metodološki okvir istraživanja

Cilj našeg istraživanja je bio da identifikujemo mere i akcije usmerene na podržavanje dečje igre u praksi obrazovne politike Republike Srbije. Za sagledavanje položaja igre, i mera i akcija podrške, korišćena je metoda teorijske analize, tehnika analize sadržaja i matrica analize kao instrument. Matrica je imala je sledeće kategorije:

- Shvatanje deteta i detinjstva
- Shvatanje učenja i razvoja
- Shvatanje igre
- Zašto treba podržati igru, odnosno koja je funkcija podrške igri
- Kako treba da se igramo, odnosno na kojim principima je zasnovana podrška igri
- Šta sve činimo kako bi igru podržali, odnosno koje konkretne aktivnosti podrške su predviđene

- Ko treba da bude uključen u podržavanje i ostvarivanje igre
- Kada treba da se igramo, odnosno u kom uzrastu i kom „vremenskom rasporedu“
- Gde igra treba da se ostvaruje, odnosno postoje li jasno predviđena i ograničena mesta za igru

Analizom su obuhvaćena relevantna dokumenta zvanične obrazovne politike Republike Srbije koja se odnose na decu i obrazovanje, kao i sajtovi nevladinih organizacija koje se bave podržavanjem deteta i detinjstva.

Dokumenta obuhvaćena analizom su: *Nacionalni plan akcije za decu* iz 2004. godine; *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine: Sistem društvene brige, vaspitanja i obrazovanja dece predškolskog uzrasta* i *Osnovno obrazovanje i vaspitanje* iz 2012. godine; *Obrazovanje u Srbiji: Kako do boljih rezultata. Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog i opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010–2020*, iz 2011. godine; *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* iz 2013. godine; *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* iz 2013. godine; *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* iz 2010. godine.

Kako je pregledom spiskova organizacija navedenih na sajtovima Mreže organizacija za decu Srbije i *Centra za razvoj neprofitnog sektora*, kao i publikacije „Pregled mreža OCD u Srbiji“ zapaženo da ne postoji ni jedna koja bi se fokusirala isključivo ili primarno na podržavanje dečje igre, nevladine organizacije obuhvaćene analizom su: *Prijatelji Dece Srbije* (PDS); *Centar za prava deteta* (CPD), i *Centar za pozitivan razvoj dece i omladine* (CEPORA).

U daljem tekstu, nalazi istraživanja biće predstavljeni po navedenim kategorijama.

Rezultati istraživanja

Shvatanje deteta i detinjstva

Kroz analizirana zvanična dokumenta provlači se pozivanje na Konvenciju o pravima deteta, ali ne i na shvatanje deteta kao aktivnog, odgovornog i kompetentnog nosioca vlastitog života i razvoja, koje Konvencija promovise. Jedino se u Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju naglašava uvažavanje prava na mišljenje, aktivno učešće, odlučivanje i preuzimanje odgovornosti (Zakon o predškolskom..., 2010: 2), koje dalje nije eksplicirano niti razrađeno. Pitanje participacije, kao ključno za pomenuta prava deteta, ostaje svedeno na učešće učenika „primereno uzrastu i statusu“, u ulogama definisanim prema razvojnom planu škole (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 51), čiji su kreatori odrasli. Stiče se utisak da iz nedovoljnog bavljenja temeljnim pitanjima i vrednostima Kon-

vencije o pravima deteta sama prava svodimo na nešto što se dodeljuje deci i što samo odrasli mogu dati, a samo dete na pasivnog korisnika vaspitno-obrazovnih „usluga“.

Dokumenta obuhvaćena ovim istraživanjem ne polaze od deteta i njegovih prava i potreba, već od potrebe za društvenim i ekonomskim razvojem i konkurentnošću, i potrebe „sistema“ samog po sebi, nevezanog za aktere koji ga čine, da se modernizuje. Ovakvo postavljeni sistem, društvo i država, kao nezavisni i nadređeni entiteti, postavljaju pred pojedinca zahteve kako bi svojim delanjem odgovorio njihovim potrebama, te se kvalitet obrazovanja procenjuje na osnovu usaglašenosti detetovih postignuća sa očekivanim ishodima (Zakon o osnovama sistema..., 2013: član 5), umesto na osnovu usaglašenosti sistema sa očekivanjima i potrebama aktera koji ga čine, čime su dete, pa i odrasli, i njihove potrebe bačeni u senku „društvene važnosti“, a time i iz društva, apstraktno i „nadjudski“ shvaćenog, izuzeti. Sva pominjanja i pokušaji slušanja i uvažavanja deteta (Zakon o osnovama sistema..., 2013: član 3; Vlada Republike Srbije, 2004: 9...) ostaju na načelnom nivou. Čini se da, koliko god se u dokumentima na prava deteta pozivali, upravo nerazjašnjenost slike o detetu, pa i ulozi odraslog u dokumentima, ne pruža prostor za istinsko uvažavanje deteta kao aktivnog i kompetentnog člana društva.

Shvatanju deteta i detinjstva analizirane nevladine organizacije pristupaju nešto drugačije, te mada ovo pitanje nije izdvojeno kao zasebna tema i eksplicitno dato na svim sajtovima, o njemu se može zaključivati na osnovu iskaza kojima nevladine organizacije na svojim sajtovima pojašnjavaju vlastitu namenu i praksu, a koji se na dete odnose. Dete je shvaćeno kao autonomna ličnost sa specifičnim potrebama i pravima i aktivni nosilac sopstvenog života i razvoja. Mada su analizirane organizacije po ovom pitanju usaglašene, stepen u kom je navedeni stav izražen i kroz dalje aktivnosti potkrepljen se razlikuje i možda je najesklicitnije iznet kroz izjavu na sajtu *Prijatelja Dece Srbije* kojom se delatnost organizacije opisuje kao organizovanje „aktivnosti za decu i sa decom“.

Shvatanje učenja i razvoja

O učenju se kroz analizirana zvanična dokumenta mahom govori u kontekstu formalnog obrazovanja, shvaćenog pre kao društvene delatnosti (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 47), nego kao društvene vrednosti. Obrazovanje je viđeno kao resurs (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 8) koji može unaprediti proizvodni sistem i dovesti ga na zavidan nivo konkurentnosti (Ministarstvo prosvete..., 2012: 9), ali se od obrazovnog sistema očekuje da takav status dokaže ostvarujući dobre rezultate (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 8). Time ni samo učenje nije prepoznato kao pravo i put samoostvarenja, već kao obaveza građana, ali ne čak ni radi aktivnog i promišljenog učešća, već radi doprinosa ekonomskom napretku.

Izražena orijentisanost na rezultate prožeta je shvatanjem učenja kao prostog sticanja „fundusa znanja, umenja i sistema vrednosti“ (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 14) kao gotove datosti i stavljanjem onoga ko uči u pasivnu ulogu. Svo prilagođavanje obrazovnih programa onima koji uče ogleda se u prilagođavanju „razvojnim karakteristikama dece“ (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 59; Ministarstvo prosvete..., 2012: 22), čime se na razvoj ukazuje kao na uniforman proces koji se odvija po predodređenim stadijumima i čime se dalje identitet samog učenika stavlja u drugi plan. Obrazovanje kao značajno van konteksta ekonomskog razvoja i njegov potencijalan doprinos ličnom razvoju i blagostanju, kao i kulturnom i demokratskom razvoju društva ostaju na načelnom nivou (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 29). Time se stiče utisak da zvanična obrazovna politika Republike Srbije prepoznaje trendove razvoja obrazovanja i želi da ih prati, ali ne uspeva da se udalji od konzervativnih shvatanja znanja i učenja, kao ni uloge autoriteta. Problem podrazumevanosti značenja „modernih“ termina kojima se služi ostaje, te čak i kada se dokumentima propiše učenje kao aktivan istraživački proces i prostor građenja demokratije, u praksi će se on svesti na „transmisiju znanja“ i hijerarhijske odnose, ako se dalje ne konkretizuje i ako se ne upustimo u dijalog o samim značenjima demokratije i istraživanja.

Preispitivanjem učenja i razvoja nevladine organizacije se eksplicitno ne bave, te nas sama ova činjenica može podstaći da pretpostavimo shvatanje učenja i razvoja kao nečeg što se „ne dovodi u pitanje“ i što je već određeno i svima razumljivo. Osvrnuvši se na shvatanje deteta za kakvo se analizirane organizacije zalažu, moglo bi se takođe pretpostaviti i da nevladine organizacije ne uviđaju koliko dominantan stav o učenju i razvoju može zatvoriti prostor detetu da ostvari ulogu aktivnog nosioca vlastitih prava u svim oblastima življenja, ne samo u školi.

Shvatanje igre

Za razliku od shvatanja učenja kao kategorije analize, igra se pominje, ali nije u srži obrazovne politike, niti je kroz dokumenta detaljnije razjašnjena. Jedino *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* igru označava kao autentični način izražavanja i učenja predškolskog deteta, koji se mora negovati (*Zakon o predškolskom...*, 2010: član 4). Nedostatak isticanja igre u periodu osnovne škole sugeriše da je igra aktivnost „male dece“, koju vremenom zamenjuju neke druge aktivnosti i neke druge, možda čak „naprednije“, forme učenja.

Dalje nedoumice javljaju se u *Strategiji razvoja obrazovanja* pri akcentovanju neophodnosti stvaranja dobrih uslova za „slobodnu igru i igru usmerenu ka učenju“ na predškolskom uzrastu (Ministarstvo prosvete..., 2012: 38), te ovakva podela igre na dva oblika ukazuje da igra sama po sebi nije priznata kao učenje, iako je u predašnjem primeru tako rečeno, niti je prepoznata kao aktivnost koja nužno nosi princip slobode u sebi. Takođe u *Strategiji*, igra se odvajala od soci-

jalnih, kreativnih i istraživačkih aktivnosti (Ministarstvo prosvete..., 2012: 59), čime se ukazuje da ona nije ni zajedništvo, ni stvaralaštvo, ni učenje, ni istraživanje, a naslućuje da jeste ništa više do „prosta zabava“. Mada je *Strategijom o obrazovanju* stvaranje pomenutih uslova za igru postavljeno kao prva funkcija sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja (Ministarstvo prosvete..., 2012: 38), i mada su igrovne aktivnosti pomenute kao ključne za kvalitetan vaspitno-obrazovni program (Ministarstvo prosvete..., 2012: 49), pri razmatranju aktuelnih problema u predškolskom vaspitanju i obrazovanju o igri nije bilo reči, te se može zaključiti da je njeno aktuelno stanje u praksi shvaćeno kao zadovoljavajuće. Potreba daljeg razvoja prakse podrške igri prepoznata je jedino u kontekstu potrebe za diversifikacijom programske ponude, gde je među mogućim oblicima predškolskog vaspitanja i obrazovanja predloženo i otvaranje igraonica i igroteka, čije funkcije nisu detaljnije pojašnjene (Ministarstvo prosvete..., 2012: 46).

U kontekstu osnovne škole, igra je pomenuta kao jedna od „usluga“ obezbeđenih u okviru celodnevne nastave i produženog boravka (Zakon o osnovnom..., 2013: član 36). Osim što se time sugerise da je igra nešto što se može dati, ukazuje se takođe i da ona nije deo učenja koje se u obaveznoj nastavi dešava, te i da je aktivnost „luksuza“ i razonode koju sebi možemo priuštiti kada imamo višak slobodnog vremena.

U kontekstu nevladinih organizacija, igra se takođe pominje, ali nije u srži njihovog delovanja, niti je kroz njihove sajtove detaljnije razjašnjena. Jedino eksplicitno pojašnjenje igre dobijeno je kroz usmeni razgovor sa izvršnom predsednicom organizacije *Prijatelji Dece Srbije*, pri čemu je igra viđena kao vrednost sama po sebi i pravo sve dece, prožeta kroz sve aktivnosti koje organizacija sa decom i mladima razvija. Napomenuto je, takođe, da u radu sa starijom decom sam termin „igra“ često nailazi na otpor dece same, ali im igrovni pristup postaje blizak kroz radioničarski rad.

Funkcija podrške igri

Kako zvanična dokumenta obrazovne politike igru ne prepoznaju kao prioritet podrške, nema ni eksplicitno datih razloga iz kojih bi igru trebalo podržavati. Pretpostavka je da igra treba da ima svoje mesto u obrazovanju usled toga što je „razvojno važna aktivnost“ (Ministarstvo prosvete..., 2012: 38) i „način učenja“ (Zakon o predškolskom..., 2010: član 4), ali ne bi se moglo zaključiti više od toga.

Potreba za razvijanjem podrške dečjoj igri u okviru obrazovne politike mogla bi se naslutiti iz drugih stremljenja koja su u analiziranim dokumentima pomenuta, poput stremljenja da se odgovori na potrebe za preispitivanjem temeljnih vrednosti u obrazovanju (Ministarstvo prosvete..., 2012: 64), za zasnivanjem obrazovanja na savremenim naučnim tekovinama (Zakon o osnovama sistema..., 2013: član 3), fleksibilnijim i inovativnijim pristupom u nastavi (Vlada Republi-

ke Srbije..., 2004: 20; Ministarstvo prosvete..., 2012: 62), uvažavanjem svih prava deteta (Zakon o osnovama sistema..., 2013: član 3), razvijanjem pozitivne atmosfere u ustanovi (Zakon o osnovama sistema..., 2013: član 26) i razvijanjem same škole kao mesta po meri deteta (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 11; Vlada Republike Srbije, 2004: 22), mesta prema kom dete oseća pripadnost (Ministarstvo prosvete..., 2013: 71) i koje otvara više prostora za slobodu i stvaralaštvo (Nacionalni prosvetni savet, 2011: 47). Međutim, u kontekstu svih u dokumentima identifikovanih i ovde navedenih potreba sami kreatori politika nisu prepoznali igru kao relevantnu, što po sebi može biti pokazatelj krutog pogleda na igru i ograničenosti njenog shvatanja kakvo je u obrazovnoj politici Republike Srbije dominantno.

Analizirane nevladine organizacije eksplicitno ne iznose stavove o mogućim razlozima iz kojih bi dečju igru bilo važno podržati, te se jedino kroz razgovor o delatnosti *Prijatelja Dece Srbije* dolazi do značaja podržavanja igre kao vrednosti same po sebi, kao prava i preduslova dobrog razvoja i bezbednog, srećnog detinjstva.

Principi podrške igri

Kako u zvaničnoj obrazovnoj politici i delatnosti nevladinih organizacija igra nije u fokusu, nema ni definisanih principa na kojima bi se podrška igri ostvarivala.

Iz pregleda dokumenata, moglo bi se zaključiti da kvalitetna obrazovna politika uopšte treba da se temelji na ravnopravnosti, dostupnosti prilika svoj deci, kao i na kvalitetu i efikasnosti javnih službi, te su ovo neke smernice koje bi se i na igru mogle odnositi kada bi se akcije podrške na nju fokusirale. Prema sajtovim nevladinih organizacija, uopšteno se može zaključiti da ostvarivanje aktivnosti sa decom mora biti zasnovano na pravima deteta, poštovanju njegovog identiteta, participaciji, inkluzivnosti i spremnosti za istraživanje i inovacije, te bi se ovako izvučene smernice sa lakoćom mogle odnositi i na aktivnosti podržavanja igre.

Mere podrške igre

Zvanična obrazovna politika se igrom ne bavi, te ne predviđa konkretne mere koje bi se na njeno podržavanje fokusirale. Prostor za podršku igre donekle je ostavljen pominjanjem igrovnih aktivnosti kao okosnice kvalitetnog predškolskog vaspitno-obrazovnog programa (Ministarstvo prosvete..., 2012: 49), kao i promovisanjem razvoja vannastavnih aktivnosti i primene inovativnih metoda u nastavi (Nacionalni prosvetni savet, 2011:11; Vlada Republike Srbije, 2004: 20; Ministarstvo prosvete..., 2012: 62), ali bez daljeg razrađivanja. Prostor za podržavanje igre može se takođe ukazati u jednom od specifičnih ciljeva *Nacionalnog plana akcije za decu*, kojim se predlaže pokretanje inicijativa za izradu projekata zakona i podzakonskih akata specifičnih za zaštitu prava deteta (Vlada Repu-

blike Srbije, 2004: 44), čime se može sugerisati i pokretanje inicijative za izradu dokumenta obrazovne politike kojim bi se razradile akcije podrške ostvarenju prava na igru.

U kontekstu nevladinih organizacija koje direktno rade sa decom, najčešće se kao vid ostvarivanja aktivnosti „igre“ može susresti radioničarski rad, te je on tačka u kojoj se preklapaju i dve analizirane organizacije (CEPORA i PDS), mada se o shvatanju igre i o položaju deteta u ovim radionicama iz raspoloživih informacija ne može zaključivati. Radionice mogu biti ne samo prostor uživanja prava na igru, već i informisanja deteta o njemu, što je posebno naglašeno kroz delatnost *Prijatelja Dece Srbije* i radioničarski rad zasnovan na „Bukvaru dečjih prava“, objavljenom pod pokroviteljstvom ove organizacije, a koji kao radni materijal omogućava kreativan i „razigran“ pristup pitanju prava deteta uopšte.

Najkonkretniji i najočigledniji prostor ostvarivanja i podržavanja dečje igre CEPORA otvara osnivanjem i vođenjem razvojno-preventivne igraonice namenjene deci uzrasta od 7 do 12 godina, a *Prijatelji Dece Srbije* uspostavljanjem i dodeljivanjem nagrade „Dobra igračka“, kao eksplicitnom promovisanju prava na igru i vrednosti kreativno osmišljene dečje igre. Igračke pristigle na konkurs za ovu nagradu bivaju poklonjene ustanovama za brigu o deci, što se dalje može tumačiti kao podsticanje ostvarivanja prava na igru dece u institucionalnom smeštaju. Promovisanje prava na igru i uključivanje elemenata igre sastavni je deo i svih festivala koje PDS organizuje, poput „Dečje nedelje“ i brojnih festivala koji se organizuju na lokalnom nivou, poput „Zmajade“ koju realizuju *Prijatelji Dece Voždovca*.

Obe u ovom odeljku pomenute organizacije, osim direktnog rada sa decom, organizuju i neki vid rada sa odraslima koji utiču na kontekst življenja i razvoja deteta, te CEPORA obučava volontere za „pružanje edukativnih i kreativnih usluga“, dok PDS organizuje radionice i seminare za roditelje, stručnjake i medije, uglavnom ih informišući o pravima deteta i njihovom značaju. Ovaj oblik rada mogao bi biti prilika promovisanja prava na igru, kao i značajne uloge koju odrasli u igri mogu imati, ali iz dostupnih informacija ne možemo zaključivati da li se ta prilika i koristi. Organizacija *Prijatelji Dece Srbije* nastoji da utiče na kontekst življenja i razvoja deteta i aktivnim učešćem u izradi politika podrške deci i razvoju programa za decu, pri čemu između ostalog promoviše i podržava pravo na igru dece i mladih.

Akteri podrške igre

U kreiranju zvanične obrazovne politike okuplja se veliki broj različitih aktera, počevši od Vladinih i nevladinih agencija i organizacija, nacionalnih saveta i zavoda, preko fakulteta, istraživačkih institucija i eksperata, pa do predstavnika lokalnih samouprava i udruženja građana, medija, porodica i roditelja i pojedinačnih stručnjaka čiji je rad usmeren na decu. Deca sama ostaju najčešće zapostavljena u ovom procesu, te je jedini primer njihovog konsultovanja izrada

Nacionalnog plana akcije za decu. „Glavna reč“ u ovakvom zajedničkom planiranju politika i dalje, čini se, ostaje na ekspertima, te se svrha okupljanja različitih aktera i kvalitet odnosa koji među njima vladaju može dovesti u pitanje, ali je činjenica da je uključivanje različitih perspektiva u obrazovnu politiku postojeća praksa te da se, kao postojeća, može i razvijati. Igra, čini se, nije prepoznata kao deo ove politike, već je podrazumevana kao briga svih pomenutih aktera, dok u praksi ostaje prepuštena „sama sebi“.

Slično se stanje može zapaziti i u sektoru nevladinih organizacija, koje u podržavanju prava deteta uopšte okupljaju roditelje, nastavnike, naučnike, umetnike, stručnjake i javne ličnosti, i nastoje da svi akteri na svim nivoima prepoznaju decu kao aktivne učesnike u ostvarivanju sopstvenih prava i dobrobiti, kao i da samu decu i mlade aktivno uključe u delovanje organizacije. S druge strane, podržavanje dečje igre moglo bi se implicitno podrazumevati kroz delatnost svih analiziranih organizacija, ali ni jedna ovaj zadatak ne postavlja kao sopstveni prioritet.

Kada je vreme za igru

Po pitanju uzrasta, kroz dokumenta zvanične obrazovne politike igra se najčešće spominje, a kao važna jedino promoviše, na predškolskom uzrastu. Na potrebu za promenom atmosfere osnovnih škola, za inovativnijim pristupima, većom fleksibilnošću, kao ni na potrebe pojačane rekreacije i prilika za kulturno i javno aktivno angažovanje dece i mladih, nije ukazano terminom „igra“, te se stiče utisak da na starijim uzrastima i zabava i sloboda postaju „nešto ozbiljno“ i tako se manifestuju i podržavaju, za razliku od predškolskog uzrasta, na kom je sve „samo igra“.

Aktivnosti analiziranih nevladinih organizacija mahom su namenjene deci osnovno-školskog uzrasta. Dok se određeni vid radioničarskog i kreativnog rada organizuje i za učenike srednjih škola, deca predškolskog uzrasta najčešće ostaju neobuhvaćena ovakvim aktivnostima.

O samom preciziranju vremena za igru nema mnogo pomena, ali u dokumentima zvanične obrazovne politike aktivnosti igre izdvajaju se od socijalnih, kreativnih i istraživačkih aktivnosti (Ministarstvo prosvete..., 2012: 50), što ne samo da je indikativno za shvatanje igre u obrazovnoj politici, već ukazuje da je igra nešto za šta mora postojati posebno vreme, a najverovatnije i da je igra aktivnost koju ćemo podržavati „u pauzi“ od „ozbiljnog rada“. Imajući u vidu dati odnos zvaničnih dokumenata prema ovom pitanju i osvrnuvši se na ranije predstavljene kategorije, sama činjenica da je podrška igri izraženija u neformalnom kontekstu i kroz rad nevladinih organizacija nego kroz obrazovni sistem potkrepljuje pretpostavku o igri kao aktivnosti koju treba ostvarivati i podržati onda kada nemamo „preča posla“.

Gde se podrška igri ostvaruje

Zvanična obrazovna politika vrednost igre priznaje najpre u predškolskim ustanovama, a eventualno i u osnovnoj školi, ali kroz vannastavne aktivnosti i slobodno vreme učenika. Ograničavanje dokumenata obrazovne politike isključivo na formalne institucije dovodi do toga da se ni o detetu, ni o učenju, a kamoli o igri, van konteksta škola i predškolskih ustanova ni ne govori.

Nevladine organizacije, samom prirodom svog delovanja, ovom pitanju pristupaju nešto drugačije, te se fokusiraju dominantno na vannastavni kontekst. Usmerivši se na igru, jedini fizički prostor njenog podržavanja i ostvarivanja na koji eksplicitno možemo ukazati jeste igraonica koju vodi nevladina organizacija CEPORA, dok *Prijatelji Dece Srbije* naglašavaju da sve svoje aktivnosti sprovede gde god deca žive, odnosno u školama, predškolskim ustanovama, institucijama, naseljima i mesnim zajednicama, te da ni aktivnosti igre nisu izuzete.

Zaključak

Analiza prakse obrazovne politike Republike Srbije, zasnovana na zvaničnim dokumentima i sajtovima nekih od najistaknutijih nevladinih organizacija usmerenih na decu, dovela nas je do sledećih zaključaka:

Ne postoji osmišljena politika podrške igri. U Srbiji ne postoji ni jedan dokument obrazovne politike koji se posebno bavi podrškom dečje igre, niti jedna nevladina organizacija koja se primarno bavi igrom i njenim podržavanjem i koja je uključena u asocijacije međunarodnih nevladinih organizacija usmerenih na dečju igru, poput asocijacije *International Play Assosiation*. Ni jedan analizirani zvanični dokument, niti jedna analizirana nevladina organizacija ne pokreće pitanje razvoja prakse podrške igri, te bi se mogao izvući zaključak da ovo pitanje nije ni osvešćeno kao značajno.

Ne postoji jasno pozicioniranje u odnosu na igru. Igra biva predmet pomena, kako u pojedinim dokumentima, tako i u radu nevladinih organizacija, ali bez dubljeg razmatranja njene prirode, njenih funkcija i značaja, i bez opredeljivanja za potencijalno značenje pojma igre kojim bi se stvarao okvir za akcije podrške.

Ne postoje konkretizovani principi i mere podrške igri. O principima na kojima bi se mogla utemeljiti podrška igri može se samo posredno zaključivati iz uopštenih smernica razvoja kvalitetne obrazovne politike i smernica za podršku ostvarenju prava deteta, a koje ni same nisu eksplicitno date, već protkane kroz analizirana dokumenta i sajtove nevladinih organizacija. O konkretnim merama podrške igri u analiziranim dokumentima i na analiziranim sajtovima nevladinih organizacija nije bilo reči.

Ne postoje konkretni nosioci podrške igri. Analiziranim dokumentima zvanične obrazovne politike ni jedno telo niti služba državnog sektora nije prepo-

znata kao odgovorni nosilac promišljanja, podsticanja i obezbeđivanja podrške dečjoj igri. Takođe, mada analizirane nevladine organizacije podržavanje igre delom uključuju u polje svog delovanja, ne postoji organizacija koja bi podržavanje igre postavila kao svoj prioritetni cilj i odgovornost.

Iza navedenih zaključaka stoji najkompleksnija prepreka građenju politike podrške igri, a koja se naslućuje već u prvim kategorijama analize i ogleđa u paradigmi iz koje se pristupa ne samo kreiranju obrazovne politike, već detetu i detinjstvu uopšte. Republika Srbija svoju zvaničnu obrazovnu politiku dominantno gradi na političko – ekonomskoj perspektivi, posmatrajući dete i njegovo obrazovanje kao društvene resurse koji treba da doprinesu ostvarenju društvenih potreba u skladu sa unapred postavljenim, ekspertski određenim merilima (Krnjaja i Pavlović-Breneselović, 2013). Dominacija sistema i eksperata koji se „na čelu“ sistema nalaze nad kontekstom življenja i akterima koji ga čine, dovodi do ograničenog prostora za konsultovanje i dijalog u kreiranju obrazovne politike, te ne postoji usaglašenost oko suštinskih pitanja i vizije ka kojoj se praksa podrške učenju i razvoju kreće. Nesklad Vladinog i nevladinog sektora u Republici Srbiji pokazatelj je nedostatka dijaloga i pretnja održivosti koraka koje nevladine organizacije na polju podrške igre za sada ostvaruju, a ozbiljna prepreka razvoju kvalitetne i obuhvatne politike o igri. Pri tom, veći značaj koji se institucionalnom kontekstu nad vaninstitucionalnim pridaje, odražava i suženo shvatanje učenja i razvoja, a koje je samo po sebi nemogućnost prepoznavanja igre u njenoj punoj širini i kompleksnosti razloga iz kojih je značajno podržati je.

Promena položaja igre u obrazovnoj politici otud podrazumeva proces preispitivanja dominantnih paradigmi vaspitanja i obrazovanja u Srbiji, te može biti shvaćena i kao put ka temeljnoj obrazovnoj reformi, ali i kao svojevrsan društveni pokret, reforma individualnih uverenja, institucija, i zajednica i njihovih ustaljenih načina funkcionisanja. Ovaj proces ne može biti kratak, ili jednostavan, ali to ne znači nužno da mora biti neprijatan. Ne treba izgubiti iz vida da otvaranje prostora za igru otvara prostor u kom smo svi na svoj način kompetentni i u kom svi na svoj način uživamo, za perspektive, prava i potrebe svih nas, te i za pronalaženje novih rešenja na čije oblikovanje svi možemo imati uticaja. Time možemo reći i da „pokret“ za priznavanje i podržavanje igre ujedno sluti i prostor za transformaciju vaspitno-obrazovne prakse, razvijanje kvaliteta življenja, i lični razvoj svih aktera, kako dece, tako i odraslih.

Literatura

- Bodrova, E., Germeroth, C. & D. J. Leong (2013): Play and Self-Realization: Lessons from Vygotsky, *American Journal of Play*, Vol. 6, No. 1, 111–123.
- Department for Children, Schools and Families (2008): *The Play Strategy*. Nottingham: DSCF Publications.
- European Commission (2011): *An EU Agenda for the Rights of the Child*, preuzeto u martu 2015. sa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0060>

- Gordon, G. (2014): Well played: The Origins and Future of Playfulness, *American Journal of Play*, Vol. 6, No. 2, 234–266.
- Henricks, T. (2014): Play As Self-Realization: Toward a General Theory of Play, *American Journal of Play*, Vol. 6, No. 2, 190–213.
- International Play Association: <http://ipaworld.org/>
- KaBOOM!: <http://kaboom.org/>
- Krnjaja, Ž. (2010): Igra, stvaralaštvo, otvoreni vaspitni sistem: šta ih povezuje? *Nastava i vaspitanje*, God. 59, Br. 2, 264–277.
- Krnjaja, Ž. (2012): Igra kao susret: koautorski prostor u zajedničkoj igri dece i odraslih, *Etnoantropološki problemi*, Vol. 7, No. 1, 251–267.
- Krnjaja, Ž., D. Pavlović-Breneselović (2013): *Gde stanuje kvalitet, Politika građenja kvaliteta u predškolskom vaspitanju*. Beograd: Čigoja štampa.
- Lester, S., W. Russel (2008): *Play for a Change: Play, Policy and Practice: A review of contemporary perspectives*. London: Play England.
- Marjanović, A. (1987): Dečja igra i stvaralaštvo, *Predškolsko dete* 1–4, 85–101.
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2012): *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine – nacrt za diskusiju*.
- Nacionalni prosvetni savet (2011): *Obrazovanje u Srbiji: Kako do boljih rezultata, Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog i opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010–2020*. Beograd: Nacionalni prosvetni savet.
- National Children's Office (2004): *Ready, Steady Play! A National Play Policy*.
- Northern Ireland Executive (2008): *Play and Leisure Policy Statement for Northern Ireland*.
- Play England: <http://www.playengland.org.uk/>
- Prijatelji dece Srbije: <http://www.prijatelji-dece-srbije.com/>
- Sugradh: <http://sugradh.org/>
- UN Committee on the Rights of the Child (2003): *General comment no. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child*.
- UN Committee on the Rights of the Child (2005): *General comment No. 7 (2005): Implementing Child Rights in Early Childhood*.
- UN Committee on the Rights of the Child (2013): *General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)*.
- UN General Assembly (1989): *Convention on the Rights of the Child*.
- Vlada Republike Srbije (2004): *Nacionalni plan akcije za decu*, Beograd: Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2013), Službeni glasnik Republike Srbije, 25. jun.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2013), Službeni glasnik Republike Srbije, 25. jun.
- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* (2010), Službeni glasnik Republike Srbije, 26. mart.
- Zakon o ratifikaciji Kovencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta* (1990) „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 15/90 i „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 4/96 i 2/97.

QUALITY OF EARLY EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF SUPPORTING CHILD'S PLAY: ANALYSIS OF THE EDUCATION POLICY AND PRACTICE IN SERBIA

Nevena Mitranić, master of pedagogy

Abstract

The play is timeless, pervading and multiple important aspect of human life and plays a key role in the development and learning of children at early ages. The complexity of the social context and contemporary living conditions often places it in a vulnerable and neglected position and this tendency is becoming more and more present in the world today. Hence, at the level of international education policy as well as on the level of educational policies of individual countries special effort is being invested to define social support for child's play. With an aim to identify measures and actions through which educational policy and practice in Serbia supports the child's play, we conducted research using a matrix of content analysis on selected documents of official educational policy and content analysis of activities of non-governmental sector aimed at children and their education. The research results show that on the level of educational policy problem of child's play remains reduced to a preschool education program and preschool institutions, and that supporting child's play remains 'nobody's area', as well as the inconsistency in the understanding of child and childhood and the nature of their learning and development and thus child's play as well. Insufficient commitment to supporting child's play also lacks in the NGO sector where there is no organization who's primary activity is play, so the actual measures have been reduced to non-continuous, individual and partial actions. This article may be cause for reflection and taking responsibility for the state of play and planning social support for it.

Key words: child's play, educational policy, understanding child and childhood, understanding learning and development